

Kök, Recep; Şimşek, Nevzat

Working Paper

Iktisat Biliminin Paradoksal Yapısı Üzerine

Discussion Paper, No. 2012/101

Provided in Cooperation with:

Turkish Economic Association, Ankara

Suggested Citation: Kök, Recep; Şimşek, Nevzat (2012) : Iktisat Biliminin Paradoksal Yapısı Üzerine, Discussion Paper, No. 2012/101, Turkish Economic Association, Ankara

This Version is available at:

<https://hdl.handle.net/10419/81718>

Standard-Nutzungsbedingungen:

Die Dokumente auf EconStor dürfen zu eigenen wissenschaftlichen Zwecken und zum Privatgebrauch gespeichert und kopiert werden.

Sie dürfen die Dokumente nicht für öffentliche oder kommerzielle Zwecke vervielfältigen, öffentlich ausstellen, öffentlich zugänglich machen, vertreiben oder anderweitig nutzen.

Sofern die Verfasser die Dokumente unter Open-Content-Lizenzen (insbesondere CC-Lizenzen) zur Verfügung gestellt haben sollten, gelten abweichend von diesen Nutzungsbedingungen die in der dort genannten Lizenz gewährten Nutzungsrechte.

Terms of use:

Documents in EconStor may be saved and copied for your personal and scholarly purposes.

You are not to copy documents for public or commercial purposes, to exhibit the documents publicly, to make them publicly available on the internet, or to distribute or otherwise use the documents in public.

If the documents have been made available under an Open Content Licence (especially Creative Commons Licences), you may exercise further usage rights as specified in the indicated licence.

TÜRKİYE EKONOMİ KURUMU

TARTIŞMA METNİ 2012/101

[http ://www.tek.org.tr](http://www.tek.org.tr)

İKTİSAT BİLİMİNİN PARADOKSAL YAPISI ÜZERİNE

Recep Kök ve Nevzat Şimşek

Bu çalışma "KÜRESEL BUNALIM VE İKTİSAT EĞİTİMİ", başlığı ile Prof. Dr. Ercan UYGUR editörlüğünde hazırlanan ve 2011 yılında TEK yayını olarak basılan kitapta yer almaktadır.

Kasım, 2012

İKTİSAT BİLİMİNİN PARADOKSAL YAPISI ÜZERİNE

Recep Kök* Nevzat Şimşek**

1. GİRİŐ

Bilimi bilim yapan nedir, hangi özelliğidir? Bilim felsefesinden ontolojik bir  ıkarırsama ile Şu amaçsal tanım yapılabilir mi? ‘‘Felsefe ve bilimin ana amacı, insanı yaradılıŐ dokusuna uygun bir onurla ve insanca yaŐatmaktır’’ (Kök, 2003:4). Sosyal bilimler içinde yer alan iktisat gerçekten bilim midir? Mevcut iktisat öğretisi, insana ait olanı insana aktarma konusunda neden paradoksal içeriklidir? İktisadi karar verme birimleri açısından üretim ve paylaŐım ilişkileri, ‘‘Ricardocu Kusur’’ olarak bilinen matematiksel istatistik temelli otistik iktisadın gölgesinde mi sorgulanmaktadır? İnceleme nesnesi insanın bizzat kendisi olan iktisat biliminde, insanın kendi keŐfini tamamlayamadığı sürece iktisadi olgular ile ahlaki/felsefi beklentiler hep çatıŐacak mıdır? Bilim en daraltılmıŐ tanımıyla dünyada olup bitenleri betimleme, açıklama ve öngörme arayıŐları içindeki çalışmalar bütünüdür. Kuramlar, betimleyebildiği, açıklayabildiği ve öngörebildiği ölçüde bilimsel olmaktadır. Bu durumda nesnesi bizzat insanın kendisi olan iktisat, tüm bu beklentileri karŐılayabiliyor mu? İktisadın insana ilişkin aksiyomları paradigma çerçevesinde ortak inanışları yeterince sorguluyor mu? İktisat öngörebildiği ölçüde bilimseldir yaklaşımı ‘‘otistik iktisat’’ı doĐurmamıŐ mıdır? Tatmin edici yanıt buluncaya kadar, yukarıda sorulan sorular ve benzerleri mevcut paradigmanın paradoksal yapısının tartıŐılmasına neden olacak ve bu soruların çözümü bütün iktisatçıları meŐgul edecektir.

Morton’un (1967:47) ifadesiyle, ‘‘belki de sosyoloji Einstein’i için henüz hazır değil, zira o henüz Kepler’ini bulmuŐ değil- Newton’u, Laplace’ı, Gibbs’i, Maxwell’i ya da Plank’ı hakkında bir Şey söylemeye ise zaten gerek yoktur’’ (aktaran Ataman, 2008: 318). Kuhn’un kendisi sosyal bilimlerde hakim bir paradigmanın olmadığını belirtir. İktisatta hakim bir paradigma yok mu? İktisadın geliŐimi aynı anda birden fazla paradigma olmasından olumsuz mu etkilenmektedir? Yoksa hakim bir paradigma var, diğerleri türev paradigmalar mı? Örneğin realizm özel bir bilim felsefesidir. Teori oluŐturmanın temelini belirler. İki biçimi vardır: dünya realizmi ve gerçeklik realizmi. Bu ontolojik ve epistemolojik bir durum olarak iki biçimde anlaŐılabilir. Dünya realizmi teori kurmanın konusudur. İktisat teorileri, tarafsız olarak var olan iktisadi realite hakkındadır. Dünya realisti, gözlemleri öznel ve belirsiz olarak düŐünür. Dünya realisti olmayan ise tüm iktisadi bilgileri hayali ve imgesel olarak düŐünür. Heterodoks addedilen Post-Keynescilerin baŐlama noktasının realizm kavramı olduğu görülmektedir. Bu tanımı referans alan diğer düşünce okulları, Kurumsalcılar, Marksizm, DavranıŐsalcılık ve Neo-Avusturyacılar olarak bilinir. Bu bilimsel farkları türev paradigma olarak algılasak iktisadın temel paradigması nedir? Realitenin farklı algılanması paradigma sıçraması anlamına mı gelmektedir? Yukarıda sayılan düşünce okullarının her biri kendi realite görüŐlerine göre ve onu en iyi teorize etme biçimlerine göre analiz edilirse, paradigma değişikliği yanılığısı kısmen de olsa telafi edilebilmiŐ olur.

2. İKTİSAT METODOLOJİSİ ÜZERİNE

Pozitivist anlayıŐta bilimin amacı, sübjektif düŐüncelerden bağımsız bir Şekilde gerçek dünyayı tarafsız olarak anlamak, açıklamak ve olup bitenleri keŐfetmektir. Hangi tür düŐüncenin bilim sayılacağı konusu, bilim felsefesi tartışmaları bağlamında ancak yirminci yüzyılda gündeme gelmiŐtir. İlk ağlardan 19. yüzyıla kadar, bu konudaki ölçütler sürekli deĐiŐmiŐtir. İlk zamanlarda belli bir mantığı olan düzenli bilgiler bilim olarak kabul edilmiŐtir. Daha sonra ise ‘ilahi gerçekle uyuŐan’ ve ‘aklın doğal ıŐıĐına uygun’ bilgiler ve daha sonra da ‘deneyle test edilebilen’ bilgiler bilim sayılmaya başlanmıştır. Bir bilimin ne olduğu ve sahip olması gereken ölçütlerin ne olacağı ancak mantıksal

* Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, İzmir. recep.kok@deu.edu.tr.

** Yrd. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü, İzmir. nevat.simsek@deu.edu.tr

pozitivist okulun yirminci yüzyılın başında ortaya çıkmasıyla tartışılmaya başlanmıştır. Mantıksal pozitivistlerin temel ilkelerinden biri doğrulama ilkesidir. En gelişmiş deneysel doğrulama yöntemlerinin doğa bilimlerine ait olduğu iddiası, bir yargı ifadesinin doğruluk değerinin ancak doğa bilimlerinin yöntemleri ile belirlenebilir tezini beraberinde getirmiştir (Savaş, 2007: 140; Ataman, 2008: 316).

İktisat yöntembilimcileri esas olarak iktisatçıların ürettiği bilgi ve teorilerin incelenmesini, iktisatçıların bu etkinliği yaparken nasıl bir yöntem izlediklerini, izlemeleri gerektiğini ortaya koymaya çalışmaktadırlar. İktisatta öncü bilimsel yöntem, Hempel ve Oppenheim (1948) tarafından açıklanan hipotezli tümdengelim modellerin oluşturulmasında kullanılmıştır. Tümdengelim yönteminde genel nitelikteki öncüllerden çıkartılan önermelerin sınanma özelliği büyük ölçüde yoktur. Bu durum öncüllerin doğruluğu konusunda belirsizlik doğurmaktadır. Hipotezli tümdengelim yöntemi bu belirsizliği gidermek üzere geliştirilmiştir. Evrensel yasalardan hareketle sınırlandırıcı bir takım koşullar konulmakta ve olgulara/olaylara yönelik daha dar kapsamlı önermeler elde edilmektedir. Bu dar kapsamlı ve somut önermelerin test edilmesi ile de genel ifadelerin doğruluğu kanıtlanmaya çalışılır. Belirtildiği gibi açıklayanlar (öncüller) sınır koşulları betimleyen önermeler ve yasalardır. Açıklayanlar arasında yasa niteliğinde en az bir genelleme ve sınır koşulu olmalıdır. Öncüllerdeki genelleme evrensel olduğu için çıkarım tümdengelim akıl yürütme ile yapılmaktadır. Popper (1972) öncüllerin ad hoc olmaması ve yanlış olduğunun bilinmemesi gerektiği konusunda uyarılmaktadır. Açıklayanlar ne içi boş analitik ne de doğrulanması ve yanlışlanması olanaksız olan metafizik önermeler olmalıdır.

Çıkarımın biçiminden de görüleceği gibi açıklayanlar verildiğinde açıklanan zorunlu bir sonuç niteliği kazanmaktadır. Bu zorunluluk ilişkisi öngörü yapmaya imkân vermektedir. Diğer bir ifadeyle, açıklama demek bu açıklamaya eşlik eden öngöründe bulunmak demektir. Öngörü, olgular arasındaki ilişkilerden veya bu ilişkileri dile getiren genellemelerden yararlanarak henüz olmamış bir olguyu önceden kestirmedi. Hempel ve Oppenheim (1948) hem açıklama hem de öngörünün akıl yürütme kurallarının aynı olduğunu belirtmektedirler. Hipotezli tümdengelim modelinde bir hipotez, bir açıklanan ya da bir sonuç elde edilir. Elde edilenlerin gözlem ve deney verilerine, gerçek dünya verilerine uygun düşüp düşmemesine göre hipotezler ve teoriler sınanmış olur. Nedensel açıklamada en önemli nokta açıklayanların açıklananlardan bağımsız olması, bir başka deyişle açıklanandan ayrı bir biçimde sınanabilmesidir. Bilimin amacı tatmin edici açıklamalarda bulunmak ise bu sınanabilirlikle olanaklıdır (Eren, 1992).

Tony Lawson “yöntemlerin genelleştirilmiş kümesi” vardır derken ortodoks iktisadın yetersiz kaldığı alanları veya gerçek dünya olgusunu açıklamaya çalışmış ve tümdengelim metodolojisinin köklerinin Hume’un ampirisizmine dayandığı tezini geliştirmiştir (Wilson, 2005: 217-219)¹. Popper’e (1959: 109) göre verimli tüm teoremlerin ampirik içeriği olmalıdır: “Temel önermelerin tümdengelimle türetilmesinde, başlangıçta karmaşık kuramsal bir dizgenin katkısının nasıl olacağını kestiremeyeceğimizden, aşağıdaki tanımı uygun görüyoruz: Bir kuram, akla gelebilecek bütün temel önermelerin kümesini açık bir şekilde boş olmayan iki alt kümeye ayırdığında, o kuram ‘ampirik’ ya da ‘yanlışlanabilir’ demektir. Alt kümelerin birinde kuram, temel önermelerle çelişme durumunda olup, onları ‘yasaklar’ –bu tür önermelerden oluşmuş kümeyi, kuramın yanlışlanabilme olanağı

¹ 1980’li yıllardan sonra Marksist ve Post-Keynesçiler arasında daha da gelişen eleştirel realist iktisat felsefesi, özelde David Hume’un geleneksel iktisadın ontolojisinin tarifinde yanlış olduğunu tartışmaya açmışlardır. Bu yaklaşımlar en başta iktisatta formel modellemenin kullanımını, “davranışçılık”ın psikoloji biliminden ikame edilen Hume pozitivistliği ile açıklanabileceğini, neoklasik teorinin ise büsbütün Newtoncu ve Kartezyen karakterde olduğunu savunur. Hume felsefesinden kastedilen şey kısaca şu şekilde açıklanmaktadır: Moneta’nın (2005) belirttiği gibi Hume’un geleneksel açıklamasına göre “nedensel ilişkiler ontolojik olarak nedensel olmayan ilişkilere indirgenebilir”. İktisat bilimindeki ve matematiksel istatistik dilindeki olasılıkçı yaklaşımın kökenleri Hume’un felsefesine dayanır. İktisadi olaya ilişkin nedenler doğrudan gözlenemese de, tesadüfi deneyimlerden anlam çıkarılabilir. Burada, Hume’un nedensellik ile ilgili bir tanımı şu şekilde verilmektedir: “İlk nesne olmasaydı, ikinci nesne hiçbir zaman var olmazdı.” Yine Suppes’un nedensellik ile ilgili tanımı ise şöyledir: “A olayı ilk bakışta (prima facie) diğer bir B olayına neden oluyorsa ancak ve ancak: (a) A ve B olayları meydana gelir ve A olayı B olayından daha önce oluşur. (b) $P(B|A) > P(B)$.” Bu tanımlama, Granger’ın nedensellik ile ilgili tanımına kaynaklık etmiş ve şu şekli almıştır: B’nin, A’nın ve kendisinin geçmişine göre koşullu olasılığı, B’nin sadece kendi geçmişine göre koşullu olasılığına eşit değil ise, A değişkeni B değişkenine neden olur.

sağlayan küme olarak adlandırıyoruz- diğer alt kümede ise kuram temel önermelerle çelişme durumunda olmayıp, onlara ‘izin verir’. Özetlersek; kuramın yanlışlanabilme olanağını veren küme boş değilse, bu kuram yanlışlanabilir.”

Olması gerekeni inceleyen kural koyucu (normatif) metodolojide, bilimsel bilgi ile bilimsel olmayan bilginin birbirinden ayırt edilmesi temel amaçtır². Popper, bir teoriye, nelerin kendisini doğrulayacağını değil hangi durumlarda yanlışlanmış olacağını belirtmesinin bilimsellik kazandıracağını iddia etmektedir. Bilim, devamlı bir şekilde önce kanı (conjecture), sonra yalanlama, çürütme, daha sonra yeni kanı süreci içinde gelişir. Popper bu sürece yanlışlamacılık ilkesi adını vermiştir. Doğrulamacılığa göre bilimin amacı doğruya ulaşmak iken ve bunun yöntemi de doğrulama iken yanlışlamacılığa göre bilimin amacı doğruya yaklaşımdır, bunun yöntemi de önermeleri yanlışlanabilecek biçimde formüle etmektir. Popper’den yapılan yukarıdaki alıntı da belirtildiği gibi sadece potansiyel olarak yanlışlanabilir olmak yeterli değildir.

Kısaca, metodolojik açıdan, önermenin doğru veya yanlış olması önemli değildir; önemli olan bilgi içeriğinin yüksek olmasıdır. Bu onun yanlışlanabilirliğini arttıracaktır. Bu yapılmazsa söz konusu teori, bir önsel akıl yürütme belki de bir hayali hikâye adını alacaktır. Bir teorinin varsayımlarının bir veya birkaçının yanlış olması, bu teoriden sağlanan sonuçların tümünün yanlış olduğu sonucunu doğurmaz. Her yanlış önermenin doğru sonuçları olabilir. Var olan teoriler bu açıdan değerlendirilmelidir. Bilimde mutlak doğruyu aramak yerine, kesinliğini bilmediğimiz ama yanlışlanabilme olasılığı bulunan bütün önermelerin kullanılabilir doğru sonuçlarından faydalanabiliriz. Bilimsel bilgi, doğruların biriktirilmesiyle değil, yanlışların ayıklanmasıyla ilerler (Demir, 1995). Varsayımlar teorinin ideolojik içeriğinin belirginleştiği ifadelerdir. Onları test alanının içine almak teorinin dayandığı ideolojiyi sınamak-sorgulamaktır. Popper’in pozitivist yaklaşımının varsayımları test etme sürecinin dışında bırakması ideolojik olabilir (Kara, 2001:31).

Kuhn, pozitivistin bizzat kendisine karşı çıkararak isyan ya da devrim olarak adlandırılabilir kadar önemli katkı sağlamıştır. Kuhn öncesi pozitivist bilim anlayışında bilimsel ilerleme birikimseldir. Kuhn’a göre bilim adamları, bilişsel etkinliklerini ancak paradigmalara³ sürdürebilirler; paradigma, dünya görüşünden analiz tekniğine kadar uzanan boyutları değişen bir kavramdır ve başlıca dört kurucu unsuru vardır: Bilim adamlarınca tanımlama olarak anlaşılan sınamamaz, yanlışlanamaz önermeler olan doğa yasalarına benzer simgesel genellemeler, inanışları içeren metafizik unsur, değerler ve örnekler. Bir paradigma veri alınmak suretiyle, o paradigmanın ilke ve araştırma konularına uygun olarak yapılan bilime normal bilim denir. Paradigma hem soruları tanımlar, hem de o sorulara verilebilecek kabul edilebilir cevapları belirler. Sorular ve onların çözümüne ilişkin çabalar bulmaca çözmek gibidir.

Bilim adamları, oyunun kurallarını değiştirmemek kaydıyla, kurallara uygun olarak parçaları birleştirmekte, bir nevi bulmaca çözmektedirler. “Bu anlayışa göre herhangi bir girişimin vardığı sonuç bu dar kapsamın içinde bir yerde değilse hüküm gayet basittir: başarısız bir araştırma. Yani kusur doğada değil, bilim adamında aranır.” (Kuhn, 1970:72). Diğer bir ifadeyle bulmaca çözümedeki güçlükler paradigmanın ve dolayısıyla teorinin yanlışlanmasına neden olmaz. Kısaca normal bilimde yanlışlama söz konusu değildir. Bilim adamlarına düşen görev; kuralları konmuş bulmacaları tekrar tekrar ancak mümkünse daha önce kullanılmamış tekniklerle yeniden çözmek, bu şekilde hem bilimsel faaliyet yapmak hem de paradigmanın yeniden üretilmesine katkıda bulunmaktır. Kuhn, normal bilimde sınama kavramını Popper’den farklı anlamda kullanmaktadır. Normal bilimde sınama, teorinin sınanması değil, bulmaca çözme faaliyetinin parçasıdır.

Normal bilimin gelişme sürecinde bazı bulmacalara etkili olarak cevap verilememesi ve cevap verilemeyen soruların artması sonucunda bunalım ortaya çıkmaktadır. Bu sorunlar ilk önce önemsiz, başka bilim dalının alanına giren ya da anlamsız kabul edilirler. Açıklanamayan karşıt örnekler birikince, paradigma eski güvenilirliğini kaybeder. Kuhn’a göre bir paradigmanın terk edilmiş nedeni, paradigmanın belirlediği çerçevede çözülemeyen sorunların, yeni arayışlara sürükleyecek kadar

² Doğrulamacılık, yanlışlamacılık, durumsal çözümlenme, araçsalcılık, araştırma programları metodolojisi, işlemselcilik, önselcilik, öznelcilik, yorumsama, kurumsalcılık, evrimcilik gibi çeşitli yaklaşımlar için Demir (1995)’e bakılabilir.

³ “Bilimsel Devrimlerin Yapısı” adlı çalışmasında Kuhn, paradigma kavramını farklı tam 21 değişik anlamda (bilimsel başarılar, felsefe, model, gelenek, ders kitabı, metafizik kurgu, yeni görme biçimi vs.) kullanmıştır.

fazlalaşmasıdır. Kuhn'a göre bilimsel devrim, normal bilimde bunalımların doğması sonucunda alternatif paradigmanın gelişmesiyle olur. Kuhn'un bu görüşü pozitivistlerin bilimsel bilginin birikimsel ilerlemeci açıklamasına aykırıdır. Bilimsel ilerleme birikimsel değil, devrimsel bir nitelik taşır; farklı paradigmlar birbirleriyle kıyaslanamayacak kadar farklı standartlara sahiptirler. Bir paradigmadan diğerine geçiş, ani bir algı dönüşümünü gerektirir. Yeni bilim anlayışı tüm bilgileri kendi merkezinden bakarak yeniden oluşturur. Bu nedenle, yeni paradigmanın eskilerine göre daha iyi olduğunun düşünülmesi normaldir. Paradigmlar eşölçülemezdirler. Rakip alanlardaki bilimsel teorilerden hangisinin daha doğru ve geçerli olduğunu belirleyecek paradigmlar arası değer yargı sistemi yoktur. Kuhn bu yolla nihai anlamda değer yargılarından arınmış bilimsel objektivite, bilimsel gelişme gibi ifadelerin tehlikelerine dikkat çekerek belli bir grup bilim insanına nasıl sahte bir üstünlük duygusu verdiğine işaret etmektedir (Demir, 1995, Eren, 1992).

Lakatos, Popper ve Kuhn'un görüşlerini sentezlemiş ve bilim felsefesi literatürüne "Bilimsel Araştırma Programları" (BAP) metodolojisini kazandırmıştır. BAP, bir bilimsel araştırma kuralları disiplini olup aynı metafizik inançlarına sahip teorilerden oluşan tarihi süreç şeklinde tanımlanabilir. BAP, Kuhn'daki paradigma kavramına yaklaşmaktadır. Teoriler tek başlarına ele alınmamakta, birlikte incelenmektedir. BAP üç unsurdan oluşmaktadır: Sert çekirdek, koruyucu kuşak, pozitif-negatif anlama aracı. Sert çekirdek; BAP'ı niteleyen ayırıcı özelliktir. Sert çekirdek aksiyomlar setidir, metafizik unsurdur, inançlardan oluşur. Bunu belirleyen bilim adamları topluluğunun bağlı olduğu geleneklerdir. Koruyucu kuşak; sert çekirdeği koruyan hipotezlerdir. Sert çekirdek kolay kolay değişmez, ancak koruyucu kuşak daha esnek, değişebilir. Gözlem veya deneyle ortaya çıkan durumla program arasında bir uyumsuzluk ortaya çıkınca bunun öncelikle sert çekirdekte değil başka nedenlerden kaynaklandığı düşünülür ve ad hoc hipotezlerle uyumsuzluk giderilmeye çalışılır. Sert çekirdeği korumak için yardımcı ya da ad hoc hipotezlerin geliştirildiği alan koruyucu kuşaktır.

Anlama aracı; BAP'ın nasıl anlaşılması gerektiğini belirler, pozitif ve negatif olmak üzere ikiye ayrılır. Pozitif anlama aracı kısmen BAP'ın reddedilebilir kısımlarını geliştirir. Bilim adamlarına ne yapmaları gerektiğini söyleyerek bütün yardımcı hipotezlerle koruyucu kuşağa yöneltir. Negatif anlama aracı sert çekirdeğin araştırılmasına izin vermez, araştırmanın reddedilemez parçasıdır, bilim adamlarına ne yapmamaları gerektiğini söyleyerek sert çekirdeğin sorgulanmasına yönelmeyi yasaklar.

Teori gerçek dünya olayları ile çeliştiğinde hemen terk edilmez. Ancak daha iyi ve başarılı program ortaya çıkarsa sert çekirdek değişebilir, çökebilir. Koruyucu kuşakta normal olmayan bu durumu açıklayan yardımcı bir hipotez oluşturulur ya da normal olmayan bu durum açıklanamıyorsa göz ardı edilir, dikkatler diğer sorulara yöneltilir. Bu nedenle koruyucu kuşak sürekli değiştirilir, geliştirilir. Koruyucu kuşakta meydana gelen değişikliklerin ileri götürücü bir problem kaymasına neden olması durumunda araştırma programı başarılı, tersine yozlaştırıcı bir problem kaymasına götürmesi durumunda program başarısızdır. Bu açıdan bakıldığında bu yaklaşımda teoriler sınanmakta, araştırma programları ise değerlendirilmektedir.

Lakatos'a göre, BAP'lar, hiçbir zaman birdenbire yok olmazlar. Kısırlıklar kendini hissettirdikçe yavaş yavaş kaybolurlar. Bu yöntemde bilimsel devrimler yoktur. Lakatos'a göre eğer bir araştırma programı, öncekinin ampirik içeriğini büyütüyorsa "ilerleyici", bunu sağlamıyorsa "yozlaşan-terk edilen" olarak nitelendirilir. Zaman içinde ilerleyici bir araştırma programı yozlaştırıcı, yozlaştırıcı bir araştırma programı ilerleyici olabilir. Bu nedenle Lakatos'da ilerleyici-yozlaşan program ayrımı mutlak değil, görelidir. Ayrım zaman anı yerine, zaman döneminde yapılır. (Eren, 1992, Demir, 1995). Özetle, Lakatos, bilimde değer yargılarının varlığını kabul ederken, aynı zamanda Popper'deki ampirik içeriğin artırılması gerektiği görüşündedir.

3. İKTİSADIN TANIMI VE TEMEL PARADİGMASI

Bu makalede yer verilen metodolojik tartışmalar ve felsefi argümanlar iktisadın tanımı sorunu çerçevesinde ele alınırsa, tarafımızdan yapılan (olması gerekene yönelik -etik- bir tanım olarak) iktisat tanımı (ahenk içinde yaşayabilmek için yeteri kadar tüketimi amaçlayan, tüketebilmek için de etkin üretim ve bölüşüm yollarını araştıran bir bilim; Kök, 1999) ile hangi ölçüde uyumaktadır? İktisadi faaliyetler özü itibarıyla fayda yaratmak için tarafsız değerlerin insandan insana aktarılmasıdır.

İktisadın doğa bilimleri gibi bilim olma iddiası bilindiği gibi Newtoncu paradigmanın iktisada uyarlanmasıyla başlar. İktisadın, “değerin kaynağı ve ölçütü nedir?” sorularına bulduğu yanıtlarla bilim olmayı hak edeceğine inanılır. Bu sorgulama merkantilist deneyim (1450-1750), merkantilizmin eleştirisinden liberalizme geçiş süreci, Fizyokratlar ve Klasik okulun doğuş çizgisinde (1650-1776) sistematik iktisadın öncüsü Smith ile kısmen netleşir. *Ahlaki Duygular Teorisi* kitabında kendi tezini geliştiren Smith, eylemlerimizi güden şeyin sadece kişisel çıkarlarımız değil, aynı zamanda başkalarının bu eylem hakkındaki yargısı olduğunu ifade eder. Bu hüküm aslında “Doğal Düzen” kanunuyla çelişir. Ancak Smith bu görüşünü empatiye bağlar ve insanın sosyal psikolojik kapasitesindeki algılama gücüyle açıklar. Değer paradoksunu analiz eden Smith “mübadele değerini, sahibinin satın alması ya da yönetmesini mümkün kıldığı emek miktarına eşitlemekle” geleneksel emek-değer teorisini kurgulamıştır. Burada değer olgusunun Hume felsefesine bağlı olarak tarafsızlık kısıtı altında rasyonalist bir anlam kümesi ile algılandığı ve ilk kez Ricardo ile modellenip Ricardo-Marx ilişkisi ile düşünce dünyamıza bir zenginlik kattığı bilinmektedir (Kök, 1999:91).

Klasik okulun evrimini veya neoklasik okula evrilme sürecini, aynı zamanda modern iktisat içinde yeniden inşa edilmiş olmasının günümüzdeki önemini metodolojik olarak değerlendirmeden önce, iktisat biliminde temel paradigma var mı sorusunu yanıtlamada kullanılabilecek örneğimizi oluşturalım. Burada geleneksel bir metafor olarak kullanılan ve izole edilmiş bir ekonomik faaliyet örneği olarak bilinen Robinson Crusoe ekonomisini ele alalım. Bir ormanın içine ayrı ayrı doğan Robinson ve Cuma, yaşama ihtiyaçlarını karşılamak için iktisadi faaliyete giriştiklerinde karşılaşacaklardır. Bireysel kimlikleriyle harekete geçen her ikisinin, karşılaştıklarında neden sosyal kimliğin kolektif amacına yöneldiğini anlamak zor değildir. De Boer (2008) nasıl bir zihinsel durumun sosyal kimliği ortaya çıkardığını sormaktadır. Sosyal kimliğin standart inanç ve sonradan kazanılan değerler kümesi ile ilgisi nedir? Sosyal kimlik birey odağında daha çok istek, bir arada yaşama (toplum-aile kurma) odağında ise sosyal aidiyet ve inanç kapasitesiyle hareket eder. Her bireyin tercihi, farklı zaman ve zemin boyutunda karşılıklı etkileşim sonucu sosyal kimlik unsuruyla açıklanabilir (De Boer, 2008:174).

Bu çerçevede Robinson ve Cuma'nın “ben” düşüncesi uzayından “biz” düşüncesi uzayına geçme zorunluluğu şöyle açıklanabilir. İnsan-insan ilişkisinin yarattığı süreçte her insan, kendi bireysel kararlarının kolektif amaç çerçevesinde şekillendiğini görecektir. Bu durumda sosyal etkileşimi açıklayan kolektif amaç teorisi ile bireysel rasyonel seçim teorisi çelişkisi nasıl aşılacaktır? Dolayısıyla Newtoncu paradigma ile açıklanan emek-değer teorisi paradoksal bir ilişki olarak kalmaya mahkumdur. Nitekim ontolojik olguya bakarak insanların eşit beden gücüne ve eşit zeka/duygu kapasitesine sahip olmadıkları bilinir. Bu kısıtlar altında basit bir işbölümü yapan Robinson ve Cuma, günlük faaliyetlerini şu şekilde planlamış olsun. Daha “zayıf yaratıcılık” kapasitesini temsil eden Robinson güvenli bir ortamda korunma ve estetik zevki tatmin edecek bir barınak oluşturma görevini yüklendiğinde bu iş için iki emek/saat zaman harcamış olsun. Cuma ise beslenme, estetik giyinme ve kuşanma amacıyla “güçlü yaratıcılık” güdüsüyle görev yüklensin. Cuma avcılık kabiliyeti, risk savma-belirsizlik altında güven kapasitesi, cesaret gösterme ve kabul görme duygusuyla işini tamamlayıp ilgili barınağa döndüğünde, geyik avı için Robinson'un üç- beş katı emek/saat zaman harcamış olsun. Bu iki kişilik ekonomideki zahmet-fayda dengesi nasıl sağlanır? Temel soru budur.

İktisadi faaliyet tüketebilmek için (tarafra sağlanan benzer refah kısıtı altında) bölüşüm ölçeğine indirildiğinde, fayda yaratma çabasının ürünü olan mallar zahmetlerin eşitlenmesi varsayımı altında mı bölüştürülecektir? Değerin (çıktının) esas ölçütü emek/saatlerin (girdilerin) eşitlenmesi ise, Cuma, “pişmiş geyik etinin etli-butlu kısmı bana, kemikler sana” diye mi davranır? Bu davranış, “ben merkezli rasyonel bir teklif/tercih” olarak değerlendirilebilir. Ancak, yukarıda belirtilen sosyal aidiyet unsuru dikkate alındığında, ikinci teklif/tercih şu şekilde gerçekleşebilir. Taraflar, sosyal aidiyetin bir zorunluluk olduğu varsayımı altında, “biz”in bir gereği olarak, “her ikimizi tatmin eden bir bölüşümün gerçekleştirilmesini amaç edinmeliyiz” diyebilirler. Bu kendiliğinden oluşan iradede doğan kolektif amaç, bize göre daha olası bir teklif/tercihtir.

Fakat bu ikinci teklif/tercih klasik okulun “doğal faktörler doğal paylarını alır” ilkesiyle, yani Petty-Smith-Ricardo-Marx-J.S.Mill çizgisindeki temel yaklaşımla çalışmaktadır. Nitekim bu çelişki, klasik iktisadın arz yönlü maliyet teorisine de yansımaktadır. Zira tek emek faktörlü mal (üretim faktörleri emek cinsinden indirgenmektedir; $w = i = r = p$) ve bu mala karşılık gelen ücret gelirlerinden

oluşan satın alma gücü harcanmalıdır ki, emeğin veya emeğe karşılık gelen diğer faktörlerin her biri (toprak hariç) kendini yenileme değerine eşit pay alarak sürdürülebilir olsun. Bilindiği gibi Say'ın "her arz kendi talebini yaratır" ilkesi, mal piyasasındaki harcamaların faktör gelirlerine özdeşliğini kuran Walras yasası ile açıklanabilir.

Ancak bu kurgunun aslında arz yönlü maliyet teorisine paralel olan fayda yaratma ve bölüşüm süreci ile de çelişmesi kaçınılmazdır. Çünkü, teorik kurgudan bilindiği gibi genişleyen ekonomide faktör gelirleri indirgenmiş emek cinsinden yenilenirken, toprak payıyla birlikte artı değer yeniden sanayi/tarım faaliyetine dönüşmesi, birikimli olarak üretimi (geliri) artırmaktadır. Artan gelir gecikmeli olarak nüfus artışını/emek arzını tetiklese de, cari dönem içindeki iktisadi faaliyeti gerçekleştirecek temel faktör olan emek talebindeki artışın emek arzı artışından büyük olması, doğal ücretten geçimlik ücrete doğru yükselen bir trend sağlamaktadır. Bu refah trendinin (hayat standardının) yükselişi -Ricardocu klasik büyüme modelinden bilindiği gibi- "boom" noktasına kadar devam etmektedir. Bu durum, azalan verimler konusunda Turgot'nun öncü görüşünü müteakiben Malthus'un nüfus teorisine ve Malthus-Senior-J.S.Mill'in anlamlı bir tanım etrafında birleştiği "tunç yasası"na bağlı olarak, doğal ücretlere yeniden dönüş ile en yüksek verimlilik ücreti arasında sürdürülmektedir.

Dünya ekonomisindeki yakın tarihin büyük bunalımları (1870, 1915, 1945, 2008-?), büyük göçler ve ölümler de dahil büyük nüfus hareketlerine, servetlerin el değiştirmesine neden olmakta ve nihayetinde ortalama trendin temsil edildiği yol haritası Newtoncu paradigma ile izlenebilmektedir. Üretim/gelir-bölüşüm dengesizliklerinin beslediği enerji birikimi stokastik modellerde artık olarak bilinen "beyaz gürültü"nin içine atıldığı için, "gerçeklik" "depresyon anı"na kadar çıplak gözlerden uzak durabilmektedir. Burada tarihin metodolojisine girmeden iktisat metodolojisi çerçevesinde, sözleşme teorileri ile temel paradigmanın çelişkisi önemi üzerinde durmakta yarar vardır.

İktisat bilimi daha başlangıçta (basit mübadele ekonomisinden genişleyen ekonomilere geçişe paralel olarak) belirsizlik altında-karmaşık ilişkiler uzayında ele alınması gereken bir bilimdir. Buna karşılık ilk iktisatçılardan günümüze Newtoncu paradigmadan uyarılma yoluyla fizik biliminden rol çalarak ortaya konulan iktisat teorileri, bu karmaşıklığı açıklamak için yetmemekte, paradoksal bir ilişki ortaya çıkarmaktadır. Paradigma kavramı bir idealizasyonu mu yoksa bilimde soyutlamayı mı referans almaktadır?

Önce idealizasyon ile soyutlama kavramları arasındaki farklılığı ortaya koymak yararlı olacaktır. Teorilerin idealizasyonu soyutlama yapmamıza yardımcı olmaktadır. Soyutlama yapılan modellerin dışsal geçerliliği hakkında bir önerme olmadığı için ideal teorilerde yer alan belirsizlikler idealizasyondan ziyade soyutlamanın bir biçimi olarak değerlendirilmelidir. Maki'nin tanımıyla idealizasyon, bir yatay izolasyon durumu olarak kavramlaştırılmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi sosyal bilimlerin modellerinde idealizasyonun kullanımı dışsal geçerliliğin tümüyle ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir. Bununla birlikte Rol (2008) örnek kavram olarak ceteris paribus⁴ varsayımını ele alarak bu kavrama kesin olmayan ve hatta yanlış bir anlam yüklediği şeklinde bir eleştiriye yer vermektedir. Ceteris paribus, ceteris absentibus ve ceteris neglectis varsayımları idealizasyon için araç olarak kullanılan varsayımlardır. Rol'a (2008) göre, idealizasyon çabası altında belirsiz ifadelerin kullanılması bilimde bir temel sorunsallık yaratmaktadır. İktisat gibi bilim dallarında idealizasyon, soyutlama, ceteris paribus, somutlaştırma gibi terimler üzerinde fikir birliği yoktur. İdealizasyon ve soyutlama arasındaki fark basit bir talep fonksiyonuyla şu şekilde açıklanır (Rol, 2008:71-76): $q_1 = f_1(p_1, p_2, \dots, p_n)$

Burada p_1 dışındaki fiyatlar, diğer mallara ve hizmetlere (ikame mallar ve tamamlayıcı mallara) aittir. Bu tanım indirgenerek yazıldığında $q_1 = f_2(p_1)$ elde edilir. Bu, geleneksel anlamda malın kendi fiyatının bir fonksiyonu olan taleptir. Dolayısıyla iyi tanımlanmış varsayımlar idealizasyona ulaşmamızı sağlar. Soyutlama düzeyine geçilmediği için burada "yatay izolasyon" geçerlidir. Dikey izolasyon ise önermelerin soyutlama derecesini artırır. Örneğin teorik olarak emek arz eğrisinin tersine esnek olduğu bölümde, ücretler arttığında ceteris paribus çalışma isteği (boş zaman tercihi)

⁴ Petty'nin iktisatçılara altın fanus içinde hediye ettiği ceteris paribus varsayımında nedensellik ilişkisi içindeki belli bazı değişkenlerin limit değeri alması önemli bir kabuldür.

azalmaktadır. Ancak, teorik olarak ortaya konan bu ilişkinin politika bakımından yararlılığı dışsal geçerliliğine bağlıdır. Bunun daha iyi anlaşılabilmesi için dışsal ve içsel geçerlilik kavramlarına netlik kazandırmak gerekir Dışsal geçerlilik, araştırmanın genelleştirilebilmesine ilişkindir. İçsel geçerlilik ise, elde edilen verilerin doğru kullanılması ve saptırıcı değişkenlerin yok olması halinde mümkün olur.

Rol'a (2008) göre iktisat teorisi, doğru politika önerilerinde bulunabilecek kadar zayıf, etki yaratacak kadar güçlü olmalıdır. Örneğin; negatif eğimli talep eğrisi çizilirken Giffen malları dikkate alınmamaktadır. Ceteris paribus varsayımı eğer belirsiz bir biçimde yapıldıysa, içerilen faktörler açık bir şekilde ortaya konmamış demektir. Buna karşın, kesin (iyi tasarlanmış) bir ceteris paribus varsayımı sabit olarak düşünülen bütün olguları tek tek özetleyebilir. Koşul bildiren önermeler, bilim adamlarının ele aldıkları konuya ilişkin bazı değişkenleri göz ardı etmelerine neden olurken, aynı zamanda onların asıl olarak ilgi duydukları hipoteze daha iyi konsantre olmalarını sağlar (Rol, 2008: 71–76). İktisatçılar idealizasyon ve soyutlamayı ne tür varsayımlarla yaparlar? Etkileri aynı mıdır? Bazı varsayımlardaki (açıklayanlardaki) değişimler tamamen farklı sonuçlara (açıklananlara) ulaşmaya neden olurken (ki bunlara hayati -crucial- varsayımlar denir) bazı varsayımlardaki değişimler ise açıklananı değiştirmez (ki bunlara hayati olmayan -innocuous- varsayımlar denir).

Çeşitli varsayım tiplerini ayırt etmek önemlidir ve bunları şöyle gruplandırmak mümkündür: (A1) tanımsal varsayımlar (yatırım ya da tüketim malları vb.); (A2) fonksiyonel ilişkiye yönelik varsayımlar (sosyal fayda fonksiyonu, üretim fonksiyonu vb.); (A3) matematiksel özelliklere yönelik varsayımlar (birinci dereceden homojen fonksiyonlar, ikinci türevin negatif olması vb.); (A4) boyuta ilişkin varsayımlar (iki ülke, iki mal vb.); (A5) davranışsal varsayımlar (kar maksimizasyonu, fayda maksimizasyonu vb.); (A6) betimsel varsayımlar (tam rekabet, faktör piyasası bozuklukları vb.); (A7) zamanla ilgili varsayımlar (statik, dinamik, gecikmeli ilişkiler vb.). İktisat teorisinin herhangi bir varsayımını bu yedi kategorinin birinde gruplandırmak mümkündür (Borkakoti, 1983).

Burada Marciano'nun (2009) anlatımı ile Buchanan'ın Robbins'in iktisat bilimini tanımlama çabasına yönelik eleştirisini yukarıdaki idealizasyon ve soyutlama ölçütleri ile ele almak yararlı olacaktır. Robbins'in *İktisat Biliminin Önemi ve Doğası Üzerine Bir Deneme* isimli 1932 tarihli çalışmasındaki iktisat tanımını eleştiren Buchanan (1964), "iktisatçılar ne yapmalı?" sorusuna daha önceki yazılarındaki sorgulama yöntemiyle yanıt aramaktadır. Buchanan, hocası Knight'in görüşlerini ileri taşıyarak, Robbins'in tanımının ilk eleştirisini yapmış, kendi ifadesiyle nevi şahsına münhasır bir tanım ortaya koymuştur.

Robbins iktisadi tanımlarken, birincil görevinin iktisadın konusunun/alanının sınırlarının çizilmesi olduğunu belirtmekte ve tanımlamaya ilişkin şu iki boyuta dikkat çekmektedir:

Birinci boyut, etiğin, normatifliğin ya da değer yargılarının iktisat bilimindeki yeriyle ilgilidir. Robbins "nedir?" sorusuna cevap verirken kullanılan önermelerle "ne olmalıdır?" sorusunun cevabı için geliştirilen önermelerin ayrımının önemine değinmektedir. Normatif yargıların yer aldığı ekonomi politik ile normatif ifadelerin kabul edilmediği iktisat biliminin ayrımını ortaya koymakta ve iktisat disiplininin konusunun iktisat bilimiyle sınırlanması gerektiğini ifade etmektedir.

İkinci boyut, iktisatçıların ilgilenmesi gereken ya da ilgilenebileceği konuların doğası ile ilgilidir. İktisat disiplininin konusunu geniş tanımla ile seçimler/tercihler ve dar tanımla ile mübadele olarak belirten Robbins, mübadele ile seçimler/tercihler arasındaki ayrımın iktisatçıları ilgilendirmemesinin nedenini, bireylerin birbirleriyle etkileşim ve mübadele içinde olmaması ya da bireyci mübadele ekonomisinin var olmaması ile görmemektedir. Tam aksine, mübadeleyi kısıtlı idare etmek için insanların icat ettiği en karmaşık sosyal düzen olarak görmektedir. Robbins iktisatçıların bir kurumsal düzen olarak kendilerini mübadele ekonomisi ile sınırlamasını bir eksiklik olarak görmekte ve "iktisatçılar için asıl önemli olan genellemelerdir" diyerek incelenen olguların içerisinde bulunduğu kurumsal düzenden, çevreden bağımsız olarak ele alınması gerektiğini savunmaktadır.

Kıtlık olgusu nedeniyle tercih bir gereklilik haline gelmektedir. Bir Robinson Crusoe ekonomisinde birey başka bireyle mübadele yapma gereği olmadan yaşayabilir ya da fiyatların bastırıldığı komünist bir rejimde mübadelenin şartları değiştirilmiş olabilir. Ancak kıtlık nedeniyle bireylerin tercih yapma zorunluluğu her düzende olacaktır. Bu yüzden mübadele olgusunun açıklanması için bu ilişkilerin ötesine geçilmesi gerekir. Bu tezden anlaşılacağı gibi Robbins'in iktisadi aktörü "izole birey"dir, tüm iktisadi ilişki ve süreçleri insan-nesne ilişkileriyle sınırlanmış bireydir. Robbins, bu tercih yapma

zorunluluğunu rasyonalist bir önerme ile ele alırken, insanın akıl ve sezgisini, insanın ruh dünyasından beslenen estetik/şık bir algılama (kollektif amaç) kapasitesini ihmal etmektedir. Dolayısıyla yukarıda belirtilen idealizasyondan soyutlamaya geçiş koşulu sağlanmamaktadır denebilir. Robbins kendi akıl yürütme sürecinden şu iki sonucu çıkartmaktadır:

Birincisi, iktisat bireysel tercihler açısından tanımlanmalıdır; “iktisat bilimi insanı, amaçlar ve alternatif kullanımları olan kıt kaynaklar arasındaki ilişkiler boyutuyla inceleyen bir bilimdir”.

İkinci olarak, iktisat bu şekilde tercihler bilimi olduğundan Robbins, iktisadın konusunun esasında sınırsız olduğu, bütün insan davranışlarının iktisadi genellemelerin konusuna girdiği, fakat bu disiplinin konusunun belirlenmesinin iktisadın tanımının yapılmasında bir koşul olmadığı tezini savunur (aktaran Marciano, 2009: 126-128).

Robbins’ın bireysel davranış analizini klasik iktisadın “objektif mübadele” ölçütünden tek yanlı “pozitivist davranışçılık” ilkesine kaydırması, temel paradigmanın eleştirisine katkı sağlamakta, hatta iktisadi idealizasyon olgusunu açıklamaya ve yanlış varsayımların ayıklanmasına yardımcı olmaktadır. Fakat iktisat, bir bilim olabilmesi için yeterli sayılacak “iktisadi genelleme” ve “soyutlama” yapma yeterliliğinden yoksundur. Yukarıda analitik olarak ele alınan ikili durum iktisadın paradoksal yapısını açıklamaya yetmekte, kanaatimize göre de yeniden başa dönülmektedir.

İktisat biliminin tanımlanamazlığı tartışmaları üzerinden Viner’in “iktisat, iktisatçıların yaptıklarından ibarettir” sözüne atfın yanı sıra Knight’in “iktisatçı iktisatla uğraşan kişidir” özdeyişi hatırlarsak, Buchanan’ın “iktisatçıların yaptığı iktisat değildir” sözünün arka planını irdelememiz gerekecektir. Buchanan tercihlerle ilgili bu mantık silsilesinin ve bunlara ilişkin kısıtların varlığını inkâr etmemektedir. O, iktisadın nihai amacının kaynakların kıtlığını ve bireylerin maksimizasyon eylemine yönelik davranışları çerçevesinde tercihlerini incelemek olmayacağını ve iktisat biliminin bir tercih bilimi ya da teorisi olarak değerlendirilmemesi gerektiğini iddia etmektedir (aktaran Marciano, 2009:130-135).

Makro ve mikro seviyedeki analizlerin sorunlarına dikkat çekerek ortodoks iktisadın bireysel ve kollektif tercihlere yaklaşımını eleştiren Buchanan’a göre, rasyonalist davranışçılıkla bireysel fayda fonksiyonlarından sosyal toplamlara ulaşmak hem teknik olarak zordur, hem de burada etik, ontolojik ve felsefi imkânsızlık söz konusudur. Arrow’un imkansızlık teoremini ve yeni refah ekonomisini eleştiren Buchanan, kollektif karar verme sürecinin sadece tek bir bireyin tercihlerini diğer bireylere dayatması şartıyla mümkün olabileceğini iddia etmektedir. Her ne kadar dışsallık koşulunu sağlamayan bir idealizasyon olarak kabul edilse de bu durum soyutlamadan/genellemeden yoksundur denebilir. Buchanan’ın, bireysel tercihlerden kolektif tercihlere geçiş sorununa ilişkin ikinci yaklaşımı “belirsizlik”le ilgilidir. Bu görüşün referans aldığı temel kaynaklardan biri Wiseman’ın 1953 yılında yayınlanan *Uncertainty, Costs, and Collectivist Economic Planning* isimli makalesidir. Wiseman’a göre, belirsizliğin olmadığı bir durum ele alınırsa bireylerin karşılaştıkları sorunlar sadece temel “kıtlık” sorununun çözümüne indirgenebilir. O zaman belirsizlik altında hem bireylerin tercihlerinin toplamı hem de kolektif seçim nasıl soyutlamaya dönüşecektir.

Buchanan, Robbins’in tercihler ve mübadele arasında kurduğu hiyerarşide yer değişikliği olması gerektiğini, tercihlerin kapsam olarak çok geniş olduğunu ve iktisadın konusunun mübadele davranışları ile sınırlanması gerektiğini savunur. Mübadele kavramında bulunmayan boyutları da içeren “simbiyotik” ve “katalaktik” gibi kavramları da kullanmasıyla Buchanan, iktisadı, mübadele kavramı üzerine oturtan bir yaklaşımın ötesine taşımaktadır (aktaran Marciano, 2009:133-134). Simbiyotik sözcüğü o güne kadar iktisatta pek sık kullanılmamakla birlikte Buchanan bu kavramdan farklı organizmaların karşılıklı yarar/çıkar birlikteliklerinin incelemesini anlamıştır. Tezine ve amacına daha uygun bir kavram olarak iktisatta daha eski bir kullanımı olan “katalaktik” sözcüğünü ise Buchanan, başpiskopos ve politik iktisatçı Whately’nin 1832’de yazdığı *Introductory Lectures on Political Economy* eserine atıfta bulunarak kullanır. Buchanan’ın “katalaktik” ve Whately’ye atıfta bulunması, iktisadın yalnızca “mübadele” ile değil “piyasa mübadelesi” ile ilgili olduğu görüşünden kaynaklanmaktadır.

Buchanan’a göre, Robinson Crusoe ile Cuma’nın ilk karşılaştıkları andan itibaren tamamen farklı, yeni bir tür mübadele/değişim/anlaşma davranışı sergilemesi durumu, bireylerin doğa ile değil de diğer bireylerle olan ilişkilerine odaklanmak gereğini ifade eder. Bu itibarla Buchanan, iktisadın

tanımı çerçevesinde katalaktik ve simbiyotik bir yaklaşımı önermektedir. Buchanan sorunu ortaya koyarken Robbins'in kendinden önce öne sürdüğü etik/normatif ile metodolojik/pozitif hiyerarşisinin doğru olmadığını, normatif ifadeleri ve değer yargılarını bilimsel önermelerden ayrı tutmanın artık gereksiz olduğunu ileri sürmektedir. Buchanan, aslında pozitif olduğu zannedilen önermelerin normatif olduğunu ortaya koymaktadır.

İktisat tarihinin eski sayfalarına göz atarsak; 1820'den yaklaşık 1870'e kadar iktisat bilimi, Ricardo'nun İngiltere ekonomisi için yazdığı içsel olarak tutarlı, matematiksel olarak güzelce ifade edilmiş buğday modeline hayran kalmıştı. Ancak, İngiltere ekonomisi 1800'lerde bu modelin öngördüğü (uzun dönemde) durgunluk ve işçi ücretlerinin geçimlik düzeyde saplanıp kalması gibi sonuçlarla karşı karşıya kalmadı. İktisadi büyümenin gerçekleriyle uyuşmamasına rağmen iktisatçılar o zaman da Ricardo'nun buğday modelinin güzelliğine kendini kaptırıp iş ve politika dünyasında gerçekte neler olup bittiğini görme yerine idealizasyon boyutunu ders aracı haline getirmekle yetindiler denebilir. Schumpeter bunu iktisat için en talihsiz, en aşağı noktalardan biri olarak görmektedir. Fakat O, alternatif model/paradigma olarak dikkate alabileceğimiz bir çıkış yolu göstermemiş, sadece girişimcilik ve yenilikçiliğin kapitalizmi yeniden onarabileceği tezini savunmuştur. Bu anlamda iktisat öğretisine yönelik modelleme kusuru giderek yükselirken, iktisadın giderek matematikleşmesi konusundaki endişeler önem kazanmıştır. Bu konuda Debreu'nun yanı sıra Klammer ve Colander, bu mesleği idealist düşüncelerle seçip öğrenmek isteyen öğrencilerin lisansüstü eğitimlerinde aldıkları matematiksel oyun ağırlıklı derslerin birinci plana çıkmasına ve dolayısıyla insaniliğin kaybolduğuna dikkat çekmektedirler (Diamond, 2009:192-193).

Matematiğin aydınlanmaya giden tek yol olduğu konusunda ikna olmuş kimi iktisatçılar, konu politikanın önemine, daha geniş bakış açılarına ve somut bulgulara geldiğinde ise daha farklı bir açılım sergilemektedirler. Bu iktisatçılardan en fazla tanınanlara Stigler, Becker, Krugman, Stiglitz ve Lazear gibi isimler örnek olarak verilebilir. Özellikle teori oluşturma sürecinde matematiği yüce bir oyun olarak görmekle ve esasta doğaya uygun olmayan oyunları gözlemleyip bir model kurmakla Solow, iktisatta akıl oyunlarını ön plana çıkartmıştır denebilir. Solow'un stokastik üretim fonksiyonunda ortaya çıkan artığı teknoloji değişkeninin faktör payı olarak adlandırması ve bu payın gökten düşen elma gibi kapitaliste ait olduğunu belirtmesi bir örnek olabilir. Elbette ki uygun teori oluşturma süreci için ileri matematik (oyun teorisi, bulanık mantık, topoloji vb.), matematiksel istatistik temelli stokastik modeller gereklidir. Selten'in ifadesiyle "oyun teorisi teoremleri sağlamak için vardır, oyun oynamak için değil". (Grüne-Yanoff ve Schweinzer, 2008). Ancak, matematik kullanımı denge modeli ile ifade edilebilen konulara odaklanmamıza neden olmakta, bu da fikirlerin yapışıp-durağanlaşması sonucuna götürmektedir. Matematiksel modellemeye eleştirel bir yaklaşım sergileyen Diamond (2009: 195-196) şöyle diyor: Matematik, iktisatta bir yetenek göstergesi, bir ehliyet gibi kullanılırsa, buna sahip iktisatçılar bunu matematiksel olarak daha az yetenekli meslektaşlarına karşı bir perde olarak kullanacak ve soyut, politika üretmeyen kolay yayıncılık avantajı ile göreceli olarak daha fazla ödüllendirileceklerdir.

İktisat biliminde matematiksel istatistiğin/ekonometrinin yaygın kullanımının paradigmaya ilişkin yanılığını güçlendirmesi hususunda McCloskey ve Ziliak (2008), Ronald A. Fisher ve takipçilerinin William Gosset'den (1876-1937) sonra (1920'lerde) ortaya attıkları yaklaşımını eleştirmektedirler. Burada Fisher ve takipçilerinin iktisadi anlamlılık (economic significance) ile -sadece belli bir düzey için ifade edilen- istatistiksel anlamlılık (statistical significance) arasında bir ayırım yapmalarına ve bilimsel bir hükme varmak için istatistiksel anlamlılık düzeyinin gerekli olduğu görüşü eleştirilmektedir. Aynı yazarlar, Fisherin anlamlılığın bilimsel anlamlılık için gerekli ve yeterli olmadığını düşünmektedirler. Onlara göre hiçbir iktisatçı katsayıların istatistikî anlamlılığına dayanarak bilimsel bir başarıya ulaşmamıştır. Bilimsel başarılar; gözlem, tecrübe, sağduyu, incelikli teoremler, yeni politikalar, makul iktisadi çıkarımlar ve tarihsel perspektifin ürünüdürler.

Aynı yazarlar araştırma sonuçlarını değerlendirirken temelde şu görüşü savunmaktadırlar. Zaman zaman çelişebilen iki anlamlılıktan iktisadi tercih edilmelidir. Yazarlara göre, 1925 yılında Ronald A. Fisher tarafından ortaya atılan *2 kuralı* (rule of two), çoğu uygulamalı iktisatçı tarafından hiç sorgulanmadan kullanılmıştır. Ancak, söz konusu olan iktisadi anlamlılık olduğunda bir eşik değer (istatistikî ölçüt) bulunması çok daha zordur. McCloskey ve Ziliak, iktisadi anlamlılığın açık bir tanımını yapmamışlar, ancak kavramın bilimsel anlamlılık veya politika anlamlılığı yerine

kullanılabileceğini belirtmekle yetinmişlerdir. Buna göre bir modelin tahmin edicisini açıklayan katsayının anlamlı olduğu söylenirse bu istatistikî bilgi, ilgili değişkenin esasen politik veya bilimsel etkisini açıklamak için yeterli sayılabilir. Yani istatistiki olarak anlamlı olan şey, iktisadi ve etik açıdan bir şey ifade etmeyebilir (McCloskey ve Ziliak, 2008:39-40).

Tüm bu açıklamalar ışığında iktisat biliminde yer alan okullar metodoloji ekseninde değerlendirilebilir. Popper, Lakatos ve Kuhn'un yaklaşımları açısından izleyen bölümde yapılacak inceleme iktisat biliminin bilim olması, doğa bilimlerinden farklı özgün yönü, temel paradigma çerçevesinde sürüp giden paradoksal yapısı açısından bilgiler sunmaktadır.

4. METODOLOJİ AÇISINDAN İKTİSAT BİLİMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Uygulamada iktisatçılar çoğunlukla teorilerini yanlışlamaya değil, doğrulamaya çalışmaktadırlar. Para talebinin istikrarı konusunda Eren'in (1992) aktarımı ile Cross'un verdiği örnek ilginçtir. Cross'a göre "para talebi istikrarlıdır" hipotezi yanlışlanamaz. Cross şunlara dikkat çekmektedir. İstikrar nedir? İstikrarın çeşitli tanımları olabilir. İstikrarın farklı tanımları değişik yanıtlara neden olur. Açıklayıcı değişkenler nasıl tanımlanmakta ve belirlenmektedir? Aradaki fonksiyonel ilişki nedir? Hangi analizde (denge, geçici denge, dengesizlik) çalışılmaktadır? Değişkenler nasıl ölçülecek? Ele alınan zaman nedir (kısa, orta, uzun)? Değişmediği ifade edilen diğer koşullar nelerdir? Daha önce de ifade edildiği gibi idealizasyon ve soyutlama yaparken kullanılan hayati ve hayati olmayan varsayımlar çerçevesinde para talebinin istikrarlı olduğu her zaman doğrulanabilir, tersi de geçerlidir. Bu nedenle iktisatta bir çok ilişkiyi açıklama anlamında bir gelişme söz konusu iken ampirik doğrulama yapılamamaktadır.

Yaşanan bu süreç iktisat biliminin ampirik içeriğini arttırmamaktadır. Bu nedenle tarihte daha önce söylenenler tekrar söylenebilmektedir. Temelde söylenenler değişmiş midir? Romer'e (1993) göre iktisadi sorun temelde iki tip soru çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu sorulardan ilki, ekonomik yapıda Walrascı olmayan, arz veya talep fazlası ya da noksanı gibi dengesizliklerin giderilemediği bir durum ile karşılaşmış karşılaşılmadığıdır. İkincisi, Klasik iktisatçıların ortaya koydukları paranın bir peçe olduğu ve mal piyasaları üzerinde reel bir etki yaratmayacağını ifade eden dikotomi tezine ilişkin sorudur. Çalışmasında bu sorulara verilen cevaplara göre çeşitli iktisadi okulları konumlandıran Romer (1993) burada hem klasik dikotominin hatalı olmadığını hem de ekonomide var olan dengesizliklerin kalıcı olmadığını savunan reel konjonktür teorisine atıf yapmaktadır. Bu teoriye göre ekonomide var olan dalgalanmalar kısa dönemli olmakta ve bunlar piyasadaki uyarılma sonucunda uzun dönemde ortadan kalkmaktadır. Buna ilave olarak, parasal değişkenler bu teoriye göre reel değişkenler üzerinde uzun dönemde etkili olmamaktadır. Bunun yanında, Keynesci ve Parasalcı yaklaşımlar dengesizlikleri kabul etmekle birlikte, uzun dönemde bunların çözüleceğini ifade etmektedirler.

Yeni Keynesci iktisat, kendi teorilerini her iki sorunun da evet olarak cevaplandığı bir alana taşımaktadır. Başka bir deyişle, Yeni Keynesci iktisada göre piyasada ters seçim sürecinin var olması özellikle sermaye piyasalarında dengesizliklerin kalıcı olmasına neden olmaktadır. Yine, Yeni Keynesci okul emek piyasasında etkin ücret kuramı ile ifade ettiği gibi, ücret sözleşmelerinin uzun dönemli olarak yapılmasının emek arzına etkisi nedeniyle, piyasalarda parasal değişkenlerin veya parasal ücretin emek arzı ve reel değişkenler üzerinde sapmalar yaratabileceğini de ifade etmektedir. Sonuçta, Yeni Keynesci iktisat hem piyasada tekel ve benzeri nedenlerle fiyatların değişmesinde kalıcı katılıklar yaratan unsurları ortaya koymakta, dengesizliklere ve reel-parasal değişkenler arasındaki etkileşime diğer okullara göre farklı bir noktadan bakmaktadır.

Okulları ayrı paradigmalara mı yoksa ayrı BAP olarak mı düşünmekteyiz. Eren'in (1992) aktarımına göre Gordon, iktisatçılar arasında temel model konusunda görüş birliği olduğunu, alt modellerde değişimler olabildiğini ve ana devrimin olmadığını düşünmektedir. Gordon'a göre 18. yüzyıldan beri iktisatçıların görüşleri aynı olduğundan Kuhncu yaklaşım iktisatta kabul edilemez. Blaug da Keynesci Devrim'in yozlaşan araştırma programından ilerleyici programa geçiş olduğunu ileri sürmektedir. Hutchison da iktisatta devrimi kabul etmez. Hutchison'a göre, iktisadi koşullar ve kurumlardaki tarihsel değişimler yeni problemler doğurur. Bunlara tepki, devrim ile karıştırılmaktadır. Devrim, içsel yapının rasyonel olarak yeniden kurulmasıdır; ampirik bilimin içeriğinin değişmesidir.

Her ne kadar Keynesci devrim, marjinal devrim gibi ifadeler kullanılıyorsa da, buradaki devrim terimi Kuhn'un tanımladığı anlamda bilimsel devrim anlamına gelmemektedir. Kanımızca henüz bir devrimin olmaması iktisatta paradigmanın olmadığı anlamına gelmez, bilakis tek bir paradigmanın varlığından söz edilebilir. Tüm bu açıklamaları aynı paradigma içinde çeşitli açıklamalar olarak değerlendirmek gerekir. Kısaca, okullar arasında yaklaşım, kavramlar ve yöntemler arasında fark vardır, fakat değerler açısından fark söz konusu mudur?

Aşağıda dış ticaret teorileri açısından metodolojik bir inceleme yapılacaktır. Fakat inceleme, özel dış ticaret alanında bir inceleme olacaktır. Bu incelemeler (Borkakoti'nin (1983) yaptığı gibi Ricardo ve Heckscher-Ohlin-Samuelson (H-O-S) yaklaşımlarının incelenmesi) ile iktisattaki paradigma değişmezliği bu alanda gösterilmeye çalışılacaktır. Buradaki amaç teoriler arasındaki geçişin ne anlam ifade ettiğinin, bir paradigma değişimi olup olmadığının irdelenmesidir.

4.1 Örnek 1: Ricardo'nun Yaklaşımının İncelenmesi

Uluslararası ticaret Eski Yunan'da dahi yapılmaktaydı. Fakat bu ticareti açıklamaya çalışan ilk hipotez Ricardo tarafından 1821 yılında ortaya atılmıştır. En önemli açıklayıcı "ülkeler arasında emek verimliliğindeki fark olan" bu hipotez, iki ülkeli, iki mallı, tek faktörlü bir hipotezli tündengelim modeli kullanarak oluşturulmuştur. Açıklananı ise şudur: "Bir ülke diğer ülkeye (ya da dünyanın geri kalanına), üretiminde emeğin nispi olarak daha verimli olduğu malı ihraç eder". Bir ülkedeki emeğin niçin daha verimli olduğunu açıklamamasına rağmen Ricardo karşılaştırmalı üstünlük kavramını keşfetme yönüyle önemli bir başarı göstermiştir. Peki, Ricardo uluslararası ticaretin nedeni hakkında bu tür açık bir ifadeye nasıl ulaşmıştır? Ricardo olaylar hakkında sistematik çalışma ile mi açıklayıcı bulmuştur yoksa sezgisel olarak düşünce yoluyla mı açıklayıcıya ulaşmıştır? Ya da öncelikle özgün bir şekilde temel hipotezi (açıklananı) kurguladı da ardından zaten düşündüğünü mantıksal olarak elde edecek şekilde bir tündengelim modelini (sayısal örneği) ileri sürmek için açıklayıcıyı mı seçti? Borkakoti'nin (1983) cevabı, açıklananın aslında sezgiye, mantığa ve gerçek dünyanın gözlemine dayandığı şeklindedir. Ricardo buna uygun olarak olaylar (ticaret verileri) hakkında bilimsel ya da sistematik çalışma yoluyla bir tündengelim modeli öne sürmüştür. Ricardo temel iddiasını daha iyi açıklayabilmek için meşhur sayısal örneğini (Portekiz ve İngiltere arasında ticaretin hipotezli tündengelim modelini) kullanmıştır.

Uluslararası ticaret teorileri çoğunlukla genel denge çerçevesinde açıklanmaktadır. Veri varsayımlar (açıklayanlar) altında her bilimsel hipotezin arkasında teorik bir sistem vardır. Fakat ayrıca ad hoc hipotezler de söz konusu olabilmektedir. Arkasında iyi tasarlanmış teorik bir sistem olmayan herhangi bir hipotez ad hoc bir hipotezdir⁵. Borkakoti'nin aktarımla (1983) Popper (1972) açıklayan ya da aksiyomun yanlış olduğunun bilinmemesi gerektiğini ifade eder. Ticaret teorisindeki açıklayanların ya da varsayımların bazılarını inceleyelim. Ricardo'nun hipotezinde öncelikle açıklayanlara bakalım. Bu modelde hayati (crucial) açıklayanlar (1) üretimde tek faktörün homojen emek olması ve (2) her ülkede her bir malın üretiminde ölçeğe göre sabit getirinin olmasıdır. Bu nedenle üretimin birim maliyeti birim başına kullanılan emek miktarına (emek zamanına) bağlı olacaktır. Emek değer teorisi çerçevesinde iki ülkeli modelde, eğer birinci ülke ikinci ülkeye göre bir malın bir biriminin üretiminde daha az emek gerektiriyorsa, birinci ülke o malda daha yüksek emek verimliliğine sahiptir ve o malı daha düşük maliyetle üretebilecektir. Ricardo'nun hipotezli tündengelim modeline Popper'in ölçütlerini uygulamak, en azından bir açıklayıcının (endüstriler

⁵ Popper (1959: 95) bu konuda şunu ifade etmektedir: "Doğa bilimlerindeki kuramlar sürekli değişim içindedir -bize göre bu, rastlantısal bir görünüm değil, görgül-(ampirik) bilime özgü bir nitelik; bu yüzden genelde yalnızca bazı bilim dalları -çoğunlukla geçici bir süre için- tamamen kapalı bir dizgeyi (sistem) kabul eder. Yine de söz konusu her dizge, önemli tüm ilişkilendirmelerin kavranmasını sağlar ve her dizgenin kapsamlı sınanmasının belirli bir zamanda tamamlanmış olması, yeni koşulların gelişigüzel ileri sürülmemesi için zorunludur. Yeni koşulların öne sürülmesi, dizgenin yeniden gözden geçirilmesi; yani düzeltilmesi olarak değerlendirilmelidir. Belli sayıdaki önermeler ve belitler (aksiyom) şu dört temel koşulu karşılayabildiği sürece kuramsal bir dizgenin belitleştirilmiş olduğunu söyleyebiliriz: Belitler dizgesi kendi içinde; (a) çelişmemeli, ki bu herhangi bir önermenin belitler dizgesinden türetilemez olması koşuluyla eşdeğerdir; (b) bağımsız olmalı; yani diğer belitlerden türetililecek önermeler içermemelidir ('belit', dizgenin içinden türetililemeyen yalnızca bir ilksav olarak düşünülmelidir). Belitleştirilmiş dizgenin diğer önermelerle olan mantıksal ilişkisine gelince; (c) alanın tüm önermelerinin tündengelimine ışık tutmalı ve (d) gereklilik taşımalıdır; yani gereksiz önermeler içermemelidir."

arasında mobil olan yalnızca emek vardır) yanlış olduğunun bilindiğini (açıkça toprak ve sermayenin var olduğu bir durumda) göstermektedir.

Popper'ın ölçütlerinin fizikte uygulandığı ölçüde iktisat teorisine uygulanamayacağı görülmektedir. Bilimsel açıdan bakarsak bu bir muammadır. Bu tür yanlış açıklayanlar bir modelin basitliğini sağlamaları nedeniyle reddedilmezler. Örneğin mal sayısının ikiden on ikiye yükseltilmesi bu modelden türetilen önermenin zayıflamasına neden olsa da modeli tamamen ortadan kaldırmaz. Diğer taraftan faktör sayısının artırılması durumu için aynı şeyi söyleyemeyiz. Ricardo'nun kitabındaki çok sayıda örnekte olduğu gibi Portekiz-İngiltere örneği, uluslararası ticaretin temel nedenini kesin olarak tespit ettiği şeklinde yorumlanabileceği gibi özellikle de serbest ticaretin ve uzmanlaşmanın ulusal ve dünya refahını nasıl yükselttiğini gösterdiği şeklinde de yorumlanabilir.

Ricardo'nun hipotezi ancak 130 yıl sonra ampirik olarak sınanmıştır. MacDougall'ın (1951, 1952) İngiltere ve ABD'nin 1937 yılının ihracat ve emek verimliliği verilerini kullanmak suretiyle yaptığı çalışmaya kadar Ricardo'nun teorisini sınamak için bir girişim yapılmamıştır. MacDougall ele alınan sektörde çalışan başına ABD çıktısının İngiltere çıktısına oranını ve ele alınan her bir sektörde ABD ihracatının (İngiltere dışında dünyanın geri kalanına) İngiltere ihracatına (ABD dışında dünyanın geri kalanına) oranını hesaplamıştır. Elde edilen bulgulara göre örnek olarak alınan yirmi endüstri için j'ninci malda ABD/İngiltere verimlilik oranı yüksek (düşük) olduğu her durumda j malında ABD/İngiltere ihracat oranı da yüksek (düşük) bulunmuştur. Bu sonuçla İngiltere'nin ve ABD'nin ihracat performanslarının emek verimliliği ile açıklandığı söylenmiştir. Bu çalışmayı Stern (1962) ve Balassa (1963) çalışmaları izlemiştir. Bu ilk çalışmalar Ricardo hipotezine ampirik destek sağlamıştır. Bhagwati (1964), emek verimliliğindeki farklılıkların birim başına ücret maliyetlerindeki farklılığı ve birim ihraç fiyatlarındaki farklılığı yansıttığını belirterek bu ilk çalışmaları eleştirmiştir.

Bunun gibi örneğin Day (1972), Caves ve Jones (1973), Kreinin (1969), Sailors ve Bronson (1970) ve McGilvray ve Simpson (1973) gibi çok sayıda çalışma sayılabilir. Son yıllarda yapılan çalışmalardan elde edilen ve çoğunlukla da Ricardo'nun hipotezini doğrulamayan ampirik bulgular gelişmiş yanlışlama sürecinin tamamlanması olarak değerlendirilebilir. “Yanlışlanabilirlik ve yanlışlama sözcükleri arasında kesin olarak bir ayırım yapmak zorundayız. Yanlışlanabilirliği, salt önerme dizgelerinin görgül özelliklerinin ölçütü olarak ele alıyoruz; dizgenin ne zaman yanlışlanabilir olarak kabul edilebileceği, konulan kurallarla belirlenmelidir. Yalnızca kabul ettiğimiz temel önermelerle çelişen bir kuramı yanlışlanmış olarak niteliyoruz.” (Popper, 1959: 109)

İktisatçıların neredeyse tamamı teorilerini yanlışlamaya değil, doğrulamaya çalışmaktadırlar ve hipotezler yanlışlanabilir şekilde ifade edilmemektedir. Ricardo'nun hipotezini yalanlayan tüm ampirik deliller gelişmiş yanlışlamacılık sürecinin tamamlanması olarak değerlendirilebilir. Ricardo hipotezinin ardından yapılan yeni açıklamalar bir paradigma değişmesi olarak nitelenebilir mi? Daha önce söylediğimizi tekrar söyleyerek BAP incelemesine geçelim.

4.2 Örnek 2 Heckser – Ohlin – Samuelson İncelemesi

Yanlışlanabilir hipotez yöntemi hipotezlerin ampirik olarak sürekli sınamasını gerekli kılmaktadır. Eğer gelişmiş yanlışlamacılık tamamlanmışsa alternatif hipotez mevcut hipotezin yerini alabilirdi diye mevcut hipotez bilim felsefesi ilkeleri gereğince reddedilmek durumundadır. Açıklamalarımıza Heckscher-Ohlin-Samuelson (H-O-S) hipotezi üzerinden devam edelim. H-O-S hipotezini reddeden çeşitli çalışmalar olduğu gibi hipotezi destekleyen çalışmalar da vardır⁶. Fakat uluslararası ticareti hala H-O-S teorisine bağlı kalarak açıklamaya çalışmaktayız. Stern'e (1976) göre basit H-O-S modeli, verimlilikteki uluslararası farklılık, insan sermayesi gibi unsurlar nedeniyle bir ölçüde belirsiz önerme niteliğine dönüşmüştür. De Marchi (1976) Leontief paradoksuna rağmen H-O-S'un devam eden hakimiyetini Lakatos'un BAP yöntemini kullanarak açıklamaya çalışmıştır. Aynı yazar, H-O-S programının etkili ekonomik araştırma “paradigması” olduğunu, negatif ampirik bulguların ilerleyici verimli araştırmaları çoğalttığını, faktör oranları sert çekirdeğinin yardımcı hipotezleri içeren koruyucu kuşakla çevrelendiğini düşünmektedir.

⁶ Ayrıntılı inceleme Şimşek, 2008'de mevcuttur.

Bir varsayım eğer ad hoc olmayan biçimde üretilmişse BAP içinde teorik ilerleme ortaya çıkmaktadır. Nitelikli emek yoğun hipotezi; bir ihracat performansı endeksinin bir nitelikli emek-yoğunluğu endeksi ile açıklanması üzerine oluşturulmuşsa, o zaman bu hipotezi ad hoc olarak düşünmek zorundayız; burada aksiyomatik bir teorik yapı yoktur. Bu teorik yapı bir genel denge çerçevesinde olmalıdır. Benzer nedenlerle Ar-Ge ve ölçek ekonomileri yaklaşımını da ad hoc olarak düşünmek zorundayız.

Yeni teknoloji teorisi için ne söyleyebiliriz? H-O-S teoreminin iki açıklayanını düşünelim. (1) İki ülke farklı oranlarda olmasına rağmen benzer faktör donanımına sahiptir. (2) Üretim fonksiyonları uluslararası olarak aynıdır. H-O-S teoreminin genel denge sert çekirdeği, üretim fonksiyonlarının uluslararası olarak aynı olmadığını ifade eden yardımcı hipotezi içeren koruyucu bir kuşakla çevrelenmiştir.

H-O-S modelinin diğer bildik açıklayanlarını değiştirmeyelim ve yukarıdaki varsayımları şöyle değiştirelim. (1') İki ülke eşit oranlarda benzer faktör donanımına sahiptir. (2') Üretim fonksiyonu iki ülke arasında yalnızca bir sektör için farklıdır. Bir ülke bir sektörde teknolojik olarak daha ileri durumdadır.

Standart H-O-S modelinde (1) ve (2) varsayımları yerine (1') ve (2') varsayımlarını koyarsak farklı bir hipotez oluşur: "Bir ülke teknolojik üstünlüğüne dayalı karşılaştırmalı avantaja sahip olduğu malı ihraç eder." Bu hipotez "bir ülke görece olarak zengin faktörün görece daha fazla kullanıldığı malı ihraç eder" şeklindeki orijinal hipoteze benzerliği olmayan yeni bir hipotezdir. Bu BAP negatif anlama aracının gerektirdiği gibi, genel denge çerçevesini devam ettirdiğinin ve yeni hipotezin alışılmışın dışında yeni öngörülere yol açacağı vurgulanması gerekmektedir. Bu nedenle de teorik olarak ilerleyicidir. Bu BAP ampirik olarak da ilerleyicidir. Çünkü yeni ampirik içerik (teknolojik yenilik uluslararası ticaretin önemli bir nedendir) daha fazla doğrulanmakta ve desteklenmektedir. Borkakoti'ye (1983) göre bu durum H-O-S teorisinin devam eden hâkimiyetini açıklamaktan farklı bir şekilde, BAP yönteminin H-O-S teorisinin reddedildiğini ve yeni teknoloji teorisinin kabul edildiğini göstermektedir.

Şimdiye kadar mal ticareti yoluyla ülkeler arası faktör fiyatları eşitliğinin sağlanmasını ifade eden teorem hakkında hiçbir şey söylemedik. Faktör fiyatlarının uluslararası olarak eşitlenip eşitlenmeyeceği sorusu önemli ölçüde ticaretin nedenine bağlıdır. Uluslararası ticaretin yaşanmış 2000 yıllık tecrübesi göz önüne alındığında faktör fiyatlarının uluslararası olarak eşitlenmediği doğruluğu kendinden menkul bir ampirik olay olacaktır. Diğer taraftan, yeni teknoloji teorisi faktör fiyatlarında gözlemlenen uluslararası farklılığı açıklamaya çalışmaktadır. H-O-S hipotezinin ampirik yalanlamasının, faktör fiyatlarının eşitlenmesi önermesinin de ampirik yalanlaması anlamına geldiğini ifade edelim.

Yukarıda varsayımları hayati ve hayati olmayan varsayımlar diye ikiye ayırmıştık. Hayati varsayımlardaki bir değişimin alternatif hipotezlerin ortaya çıkmasına neden olduğunu da yukarıda gördük. Ticaret teorisinde varsayımlar, bir kanının (conjecture) aksiyomatik modelini elde etmek için hem gerekli hem de yeterli koşullardır (aksiyomlardır). Faktör donanımlarının farklılığı hakkındaki kanı H-O-S modelini ortaya çıkarmakta iken, teknolojinin farklılığı hakkındaki kanı yeni teknoloji modelini ortaya çıkarmaktadır. (1) ve (2) ya da (1') ve (2') varsayımları hayati diye nitelendirilen A6 varsayımlarıdır. A4 tipi varsayımlar hayati olmayan varsayımlardır. Bu tür varsayımlardaki bir değişim alternatif ya da yeni hipotezlerin oluşmasına neden olmazlar.

Tüm bu teorilerde genel iktisat teorisinin aksiyomlarından bir kopma söz konusu değildir. Çünkü yine de uluslararası ticarete daha düşük maliyetli üretimin ve dolayısıyla daha düşük fiyatın karşılaştırmalı üstünlüğün nedeni olduğu vurgusu, üretimde düşük maliyetin sağlanmasını gerekli kılmaktadır. Burada değer, salt nesnel bir büyüklük olarak kabul edilmeye devam edilmektedir. Bu şekildeki bir ticaret yapısı kaynak transferine yol açması nedeniyle tarafımızdan da eleştirilmektedir. Düşük fiyat ile rekabet yerine önerilen katma değeri yüksek olan mal ile rekabet arzu edilen bir dış ticaret yapısı ise, teknoloji nedeniyle ortaya çıkan artık değeri kimin paylaşacağına da iktisatçılarca düşünülmesi gerekmektedir. Bir başka deyişle "gökten düşen elma" olarak ironik bir biçimde tanımladığımız teknoloji karşılaştırmalı üstünlüğün nedeni ise, katma değeri daha yüksek malda uzmanlaşma bu kez de tersi yönde bir kaynak transferine yol açmamakta mıdır? İktisat biliminin

“benim emeğim daha fazla kazansın” a yol açan bu mübadele kurgusu ile oluşturulan önerisi, kaynak transferinin kendimize doğru olmasını garantileyen ben merkezli yapısının tezahürüdür. Eğer değişmeyen paradigma bu ise, bu paradigma çerçevesinde ben merkezli iktisat politikaları ile pastadan daha fazla pay almak zorunluluktur. *Ahenk içinde yaşayabilmek için yeteri kadar tüketimi amaçlayan, tüketebilmek için de etkin üretim ve bölüşüm yollarını araştıran bir bilim tanımı çerçevesinde bölüşüm eksenli bir yeni paradigmaya tüm insanlık adına ihtiyaç vardır.*

5. SONUÇ

İktisada hâkim olan indirgemecilik pozitivismden kaynaklanmaktadır. Maddesel olana yoğunlaşıp olgusal olanın ölçülebilirliği üzerinden hareket eden bu anlayış, iktisat özelinde kendi penceresinden tanımladığı sorunları yine kendi yaklaşımıyla çözmeye çalışmaktadır. İktisatta tek bir hakim paradigma olduğu düşüncesi ile, hakim inanışın/metafiziğin olduğuna, okullar değişse de aksiyomların aynı kaldığına ve nesnellik maskeli bir ideolojiyi yansıttığına vurgu yapılmak istenmektedir. Bireycilik, faydacılık, rasyonellik gibi bu aksiyomlar, içinde doğduğu toplumu yansıtmaktadır. Örneğin bireyci, faydacı, rasyonel insan imgesi homo economicus, bireyi merkeze alan insan merkezci bir anlayışla insan-insan, insan-toplum ve insan-nesne ilişkilerine olgusal bir içerik kazandırmakta, ölçülebilir olmasını sağlamaktadır. Bu anlayış iktisadın sosyal içerikten yoksun bir bilim olmasına neden olmaktadır. İktisat biliminin birikimi ve yakın dönemin iktisat metodolojisi çerçevesinde bu çalışmanın odaklandığı temel iki ilkedен birincisi mevcut iktisat biliminin emek değer teorisi indirgemeciliğinin sonucu olan ütöpic formülasyon olgusu ile iç içe girmiş sert çekirdeği; ikincisi ise koruyucu kuşak algılamasının üretim ve bölüşüm olgusunu açıklamadaki yetersizliğidir.

Tarihçi okul, Kurumcu okul, Marksist okul gibi okullar, hâkim paradigmaya bunalım dönemi yaşatacak etkiye sahip olamamışlardır. Yukarıda da tartışıldığı gibi Klasik ve Neoklasik iktisat, değeri olgusal olarak ele almaktadır. Marksist iktisadın ele alış biçimi de benzerdir. 1929 buhranı gibi yaşanan iktisadi tecrübelerle beraber Keynesçi makro iktisat ile hakim paradigma kendini yenilemiştir. Krugman’a (2009) göre makroekonomiyi “tatlı suda yaşayan iktisatçılar” ve “tuzlu suda yaşayan iktisatçılar” diye ikiye ayırarak incelemek mümkündür⁷. Paradigmanın hala hâkim konumunu sürdürmesi, yaygın matematik kullanımına, tarihten ve felsefeden kopuşuna ve kendine iman etmiş bir mütedeyyin grup oluşturabilmesine dayanmaktadır. Fakat iktisadın matematik kullanmadaki becerisini, hâkim paradigmasının metafizik inanışlarının ya da sert çekirdeğin doğruluğu olarak yorumlama eğilimi yaygındır. Söz konusu aracı kullanmadaki yetkinlik, amacın doğruluğu için gerekli olabilir, fakat yeterli değildir.

Değer kavramı, kolektif amaç diye tanımladığımız bağlamda ele alınmalı, değeri yaratan sosyo-psikolojik boyut gözden kaçırılmamalıdır. Çünkü ele alınan konu (nesnel ilişkiler) insana aittir, insanın niyetinden ve iradesinden bağımsız değildir. Burada temel yaklaşımımız teorileşme pratiğinden edinilen deneyimden yararlanmak, iktisadi modeller üzerinden ilerleyerek gerçek dünyaya ilişkin yeni öyküler kurup modelden idealizasyona geçmek ve kurumsal dışsallık koşulunun yerine getirilip getirilemeyeceğini (uygulanabilirliğini) tartışmaktır. Önce, Klasik ve Neoklasik iktisadın sert çekirdeği olan Newtoncu paradigmayı irdeleyelim. Burada en yalın değeri/üretim fonksiyonunu ele alalım. Değerin kaynağı üretim ilişkileridir ve değer tek orijinal faktör olan emekle açıklanır. Dolayısıyla değer, indirgenmiş emek miktarına özdeştir. Şimdi pozitivist kurguya bağlı olarak diğer temel üretim faktörleriyle açıklanan sonucu değerlendirelim. Vasıflı emeğin -eğitim ve yaparak öğrenmeden doğan emek olarak satın alınan zaman değeri cinsiden ölçülmesi yoluyla- indirgenmiş olduğunu kabul edelim. Sermaye indirgenmiş birikmiş emek, girişimci yeteneği de vasıflı emek iken;

⁷ Parasalcılar, Yeni Klasikler, Reel Konjonktür Teorisi taraftarları gibi tatlı su iktisatçıları daha ziyade Neoklasik yönlüdürler, bireylerin rasyonel oldukları ve piyasaların mükemmel çalıştığını düşünürler. Genel bir talep yetersizliği söz konusu olmayacaktır. 1970’lerde Lucas “durgunluk geçicidir, çalışanların ve firmaların görelî fiyat değişikliği ile genel fiyat değişikliğini ayırt etmede hataya düşmeleriyle ortaya çıkmıştır” diyor. Konjonktüre yönelik herhangi bir müdahale girişimi başka sorunlara neden olur. Aktif politikalar düzensizliği daha da artırır. Bu hareketin 1980’lerdeki yeni önderi Presscott fiyat dalgalanmalarının ve değişimlerinin talep cephesinden kaynaklanmadığını, teknolojik değişimlerden kaynaklandığını ifade etmiştir. Çalışanların ortama göre zamanlararası ikame davranışı ile verdikleri çalışma kararları, dalgalanma yaratmaktadır. Bu açıklama “Büyük Bunalımı” “Büyük Tatil” haline getirmektedir! Bu arada tuzlu su iktisatçıları Mankiw, Blanchard ve Romer Keynes’in talep yönlü yaklaşımı ile neoklasik teoriyi uyumlaştırmak için gayret göstermişler, rasyonel birey ve mükemmel piyasalar temelinde Neoklasik öğretilen sapmalarını sınırlı tutmuşlardır.

toprak (doğal faktör) emeğin içine doğduğu faktör olarak emeği temsil eden topluma ait olduğunda, paradigmanın sert çekirdeği emek değer olgusu ile açıklanabilir.

İndirgemecilik sürecine bağlı olarak klasik iktisadın “doğal faktörler doğal payını alır” ilkesiyle faktör gelirlerini eşitleyen bölüşüm süreci ($w=i=p=r$), üretim ve tüketim malları açısından kaynak tahsisinin yönünü belirleyen Neoklasik iktisadın matematiksel kalıplarıyla tamamlanmaktadır. Tüketici ve üreticiler için iç ve dış denge, optimizasyon teorileri (kar ve fayda maksimizasyonu) ile bölüşümden bağımsız olarak kurulmaktadır. Yine pozitivist önerme bağlamında Say’ın “her arz kendi talebini yaratır” ilkesi Walras’ın genel denge formülü ile soyutlanmakta ve Walras’ın mezat tellalı (piyasa aktörleri) ile dışsallık olgusunun gerçekleştiği kabul edilmektedir.

Burada kurgulanan değer olgusunu açıklayan üretim fonksiyonu, bir “özdeşlik” olarak bölüşüm modelini de açıklayamadığı için kanımızca temel paradigma paradoks içermektedir. Burada “değer”, salt nesnel bir büyüklük olarak kabul edilebilir mi? İnsan- nesne, insan-insan ilişkisinden, Hume’un geleneksel açıklamasına göre “nedensel ilişkiler ontolojik olarak nedensel olmayan ilişkilere indirgenebilir mi?” Matematiksel istatistiğin olasılıkçı yaklaşımdan *ceteris paribus* varsayımı altında çıkarttığı “white-noise”, Solow tarafından teknoloji payı olarak adlandırıldı, bu pay kime aittir? (Bu payın kime ait olduğu Kök, İspir ve Arı (2006) çalışmasında araştırılmıştır).

Hakim paradigmayı ve bu çerçevedeki teorileri bir bütün olarak sert çekirdek, koruyucu kuşak, pozitif- negatif anlama aracı çerçevesinde inceleyerek mantığın temel üç kuralı (özdeşlik, çelişmezlik, üçüncü halin imkânsızlığı) açısından yeni bir sorgulama yapalım ve yukarıdaki üretim-bölüşüm olgusunu tekrar değerlendirelim. Değerin açıklayıcı değişkeni olan, kendini yenileyen, metafizik karakter içeren ve orijinal faktör olan emek, doğanın içine doğmuş olan her emek gibi, insanlığa verilmiş avans olarak değerlendirilebilir. (Bu bağlamda güçlü yaratıcılar Sokrat, Platon, Newton, Einstein, Farabi, Gazali, Smith, Keynes gibi filozof ve bilim insanları belirtilebilir.) Rasyonel bir düşünme yöntemi kullanarak çelişmezlik ve üçüncü halin olmaması ilkesini referans alırsak, açıklayan ile açıklanan arasındaki ilişki bir zorunluluktur. Dolayısıyla büyüme modeli bölüşüm modeline özdeştir. Sert çekirdeğin koruyucu kuşağı sosyal düzenin hukuki yapısı, siyasal iradenin işleyiş/yönetim mekanizmaları gibi dinamiklerle açıklanabilir. Pozitif ve negatif anlama aracı ise sosyal devlet ilkesinden vazgeçilmemesi, sözleşme hukuku ile piyasa ekonomisinin başarısızlığının düzene sokulması, iktisadi hayatın belirsizlik altında liberal kapitalizmin kendine özgü işleyişine bırakılmaması gibi uygulamalar oluşturulabilir.

Bir araştırmada idiografik (her olayı kendi tekliği içinde betimleme özelliğine sahip) ve nomotetik (yasa koyma, yasalar oluşturma özelliğine sahip) epistemolojiler arasındaki ayrımın üstesinden gelinmesi gerekir. Bilim insanının en önemli ödevi kafa karışıklığına neden olan soruları yanıtlama ödevidir ve etik kurallarla hareket eder. Zor olana talip olan bilim adamı, önce çetrefil sorunların kaynağındaki değer yargılarını nesnellikten ayırmadıkça, objektif olanla sübjektif arasında uyum/ahenk sağlaması imkânsızlaşır. Bu çerçevede iktisadı, bir kez daha genişletilmiş bir tarifile ele alırsak; *iktisat insan yaşamının doğasından gelen ihtiyaçlar, sosyal kimlikler ve değerler kümesinden oluşan “belirsizlik” altında, belirlenebilir alt kesit uzaylarından yapılacak tercihler bilimidir.* Dolayısıyla insanın karşı karşıya olduğu fayda yaratma sürecinde en basit üretim ilişkisi olan mübadele ve kollektif amaç eksenleri ile doğal bir kısıt olan kıtlık varsayımının bileşkesinden doğan üç boyutlu uzayda, betimlemeyici, açıklayıcı, öngörümleyici bir indirgemecilik düzlemi, insanî amaçlarla nasıl bağdaştırılacaktır?

Bu durumu iktisat biliminin klasik kurgudaki temel paradigması ile açıklamak oldukça zordur. Alternatif öğretisi metodolojisi ortaya konulmadıkça, türev paradigma yaklaşımları öğretiye olan güvenin sağlanmasında yetersiz kalmaktadır. Nitekim özellikle büyük buhranlar/krizler bir yandan büyük toplumsal refah kayıplarına yol açarken; öte yandan reel fiyat sistemi ile açıklanamayan haksız sermaye transferlerinin yarattığı yeni kaynak tahsisi, hem ülkeler özelinde hem dünya ekonomisi genelinde kuramsal çerçevesiyle paradoksal bir durum doğurmaktadır. Bu bağlamda araştırmacının işi ilerlemeciliğin ve/veya başarısızlığın nedensellik yönünü keşfetmesidir.

KAYNAKÇA

- Ataman, Kemal (2008), “Bilimsel Sosyal Bilim İdealinin Açmazları: Bir Hermenötik Açılım Teklifi”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 17(2), 313-329.
- Boer, Jelle de (2008), “Collective Intention, Social Identity, and Rational Choice”, **Journal of Economic Methodology**, 15(2), 169–184
- Borkakoti, J. (1983), “Economic Methodology, Trade Theory and Policy”, **Policy and Performance in International Trade**, Ed. John Black ve L. Alan Winters, The MacMillan Press, Hong Kong.
- Demir, Ömer (1995), **İktisatta Yöntem**, İz Yayıncılık, No:125, İstanbul.
- Diamond, J.A.M. (2009), “Fixing ideas: how research is constrained by mandated formalism”, **Journal of Economic Methodology**, 16(2), 191–206.
- Eren, Ercan (1992), **İktisatta Yöntem**, 2. Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Greenwald, B. ve J.E. Stiglitz (1987), “Keynesian, New Keynesian and New Classical Economics”, **Oxford Economic Papers New Series**, 39(1) 119-133.
- Grüne-Yanoff, Till ve Paul Schweinzer (2008), “The roles of stories in applying game theory”, **Journal of Economic Methodology**, 15(2), 131–146.
- Kara, Ahmet (2001), **İktisat Kuramında Pozitivizm ve Postmodernizm**, Vadi Yayınları, Ankara
- Kök, Recep (2003), “Bilimsel Etik ve Bilim İnsanı Üzerine Metodolojik Bir Yaklaşım”, **Bilimsel Düşünce ve Araştırmada Etik**, içinde Der. Hülya Güven ve Sedef Gidener, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir.
- Kök, Recep, (1999) **İktisadın Tarihi ve Felsefi Temelleri**, Anadolu Matbaacılık, İzmir.
- Kök, Recep, (1999) **İktisadi Düşünce Kavramlarının Analitik Evrimi**, Anadolu Matbaacılık, İzmir.
- Kök, Recep, M. Serdar İspir ve A. Aydın Arı (2006), “Zengin Ülkelerden Azgelişmiş Ülkelere Kaynak Aktarma Mekanizmasının Gerekliği ve Evrensel Bölüşüm Parametresi Üzerine Bir Deneme”, **Türkiye Ekonomi Kurumu, Uluslararası Ekonomi Konferansı**, 11-13 Eylül, Ankara.
- Krugman, Paul (2009), “How Did Economists Get It So Wrong?”, **The New York Times**
- Kuhn, Thomas S. (1970), **Bilimsel Devrimlerin Yapısı**, Çev. Nilüfer Kuyaş, Alan Yayıncılık, İstanbul.
- Maki, Uskali (2005), “Models are Experiments, Experiments are Models”, **Journal of Economic Methodology**, 12(2), 303 – 315.
- Marciano, Alain (2009), “Buchanan's Catallactic Critique of Robbins' Definition of Economics”, **Journal of Economic Methodology**, 16(2), 125–38.
- McCloskey, Deirdre N. ve Stephen T. Ziliak (2008), “Signifying Nothing: Reply to Hoover and Siegler”, **Journal of Economic Methodology**, 15(1), 39-55.
- Moneta, Alessio (2005), “Causality in Macroeconomics: Some Considerations About Reductionism and Realism”, **Journal of Economic Methodology**, 12(3), 433 – 453.
- Popper, Karl R. (1959), **Bilimsel Araştırmanın Mantığı**, Çev. İlknur Aka ve İbrahim Turan, Kazım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Rol, Menno (2008), “Idealization, Abstraction, And The Policy Relevance Of Economic Theories”, **Journal of Economic Methodology**, 15(1), 69-97.

Romer, D. (1993), "The New Keynesian Synthesis", **The Journal of Economic Perspectives**, 7(1), 5-22.

Rosenberg, Alexander (1999), "Economic Theory as Philosophy", **The Social Science Journal**, 36(4), 575-587.

Savaş, Vural Fuat (2007), '**Varsayalım ki' İktisat**, Nobel Yayın Dağıtım, İstanbul.

Şimşek, Nevzat (2008), **Türkiye'nin Endüstri-içi Dış Ticaretinin Analizi**, Beta Yayınları, İstanbul.

Wilson, Matthew (2005), "Institutionalism, Critical Realism, and The Critique of Mainstream Economics", **Journal of Institutional Economics**, 1(2), 217-231.